ВКС: Договорът на незапретен, но с трайна неспособност да разбира действията си, е унищожаем

Договорът, сключен от дееспособно лице, ако то при сключването му е било в състояние на трайна неспособност да разбира или да ръководи действията си, е унищожаем на основание чл. 31, ал. 1 ЗЗД. Т.е. правото да се иска унищожение на договора се погасява с тригодишна давност. Това прие в ново тълкувателно решение мнозинството в Гражданската колегия на Върховния касационен съд (ВКС)

С него се затвърждава преобладаващата практика, която стъпва на познатия критерий „съзнавано“ и „несъзнавано“ отсъствие на воля, за да разграничи нищожните от унищожаемите сделки.

Съвсем друг подход и съответно резултат от тълкуването предлагат 10 върховни съдии – Геника Михайлова, Десислава Попколева, Розинела Янчева, Таня Орешарова, Веска Райчева, Владимир Йорданов, Бонка Йонкова, Иванка Ангелова, Росица Божилова и Даниела Стоянова. Тяхното виждане е, че договорът, сключен от дееспособно лице, ако то при сключването му е било в състояние на трайна неспособност да разбира или да ръководи действията си, е нищожен *(чл. 26, ал. 2, изр, 1, пр, 2 ЗЗД)*. А договорът е унищожаем по чл. 31 ЗЗД, когато тази неспособност е временна и преходна. Затова те са подписали тълкувателното решение с особено мнение.

Именно заради решение по дело с докладчик Геника Михайлова, ВКС се зае да преосмисли критериите за разграничение на нищожните и унищожаемите договори поради липса на воля при сключването им, за да не е в основата на преценката на съда формалният акт на поставяне под запрещение *(повече виж тук)*. Тълкувателното решение обаче запази стария подход.

„Законът за задълженията и договорите предвижда, че ***са нищожни договорите, при които липсва съгласие*** *(чл. 26, ал. 2, изр. 1, пр. 2 ЗЗД), а са* ***унищожаеми договорите, сключени от дееспособно лице, ако то при сключването му не е могло да разбира или да ръководи действията си*** *(чл. 31, ал. 1 ЗЗД)“,* заявява мнозинството в Гражданската колегия.

И подчертава, че правото да се иска унищожение се погасява с тригодишна давност. Тя започва да тече от деня, в който лицето е навършило пълнолетие, запрещението е било вдигнато, грешката или измамата са били открити или заплашването е престанало, а в останалите случаи – от деня на сключването на договора. А ответникът по иск за изпълнение на унищожаем договор може да поиска унищожението чрез възражение и след като давността е изтекла.

*„**Кратката тригодишна давност за правото да се иска унищожение от лицата, които формално са дееспособни, но при които невъзможността да разбират или ръководят действията си е трайна и/или необратима, цели своевременно и за много по-кратък период от три години да се вземат***

мерки, за да могат да бъдат охранявани в цялост техните интереси и същевременно да се защитава правната сигурност. *Според законодателя бездействие в продължение на повече от три години е недопустимо",* е един от мотивите на върховните съдии.

За нищожността поради липса на съгласие по чл. 26, ал. 2, изр. 1, пр. 2 ЗЗД те сочат, че е налице, „когато външно волята на дееспособното лице е обективирана чрез надлежно поведение, но зад изявлението липсва вътрешно волево решение". *„Волеизявленията (предложение и приемане) са направени и съвпадат, но някое от тях или и двете са направени при „**съзнавано несъгласие**" – без намерение за обвързване"*, обяснява ВКС.

И заявява, че разликата с хипотезата, при която договорът е с дееспособен, който при сключването му не е могъл да разбира или да ръководи действията си, е, че е дадено съгласие, но без разум, т.е. липсва елементът „съзнаване". Следователно договорът е унищожаем.

„Използваният от доктрината и съдебната практика разграничителен критерий – „съзнавано", респективно „несъзнавано отсъствие на воля" – съответства напълно на значението на думата „съзнавам", която означава „зная, разбирам какво върша, имам ясна представа за постъпките и състоянието си". Ето защо фактическият състав на чл.31, ал.1 ЗЗД по естеството си е проявление на несъзнавана липса на воля", пише ВКС.

В тълкувателното решение се посочва, че може да е налице невъзможност да се разбират или да се ръководят действията по причини, дължащи се на ментални и психични проблеми, когато лицето формално се води дееспособно, т.е. не е поставено под запрещение. *„Необходимо е това състояние да е било налице към момента на извършване на сделката.* ***Опорочаващият факт на волеизявлението в хипотезата на чл.31, ал. 1 ЗЗД се състои в това, че е извършено при разстроено съзнание. Без значение е продължителността на това състояние"****,* обясняват върховните съдии.

Те заявяват, че невъзможността на лицето да разбира или да ръководи действията си може да се дължи на различни причини, както временни – като алкохолно опиянение, въздействие на наркотици, интоксикация и др., така и трайни. ***„В законовата разпоредба липсва разграничаване на конкретните причини според вида и степента, в която те засягат възможностите на лицето да действа разумно. Поради това, на основание чл.31, ал.1 ЗЗД са унищожаеми и договорите, сключени от дееспособни лица в състояние на трайна неспособност да разбират или да ръководят действията си и когато тяхното състояние обективно е обуславяло поставянето им под запрещение, като се има предвид, че правните последици от поставянето под запрещение настъпват за в бъдеще"***, заключава ВКС.

В решението се посочва, че този извод следва и от тълкуването на разпоредбите на чл.31, ал.1 и ал.2 ЗЗД в тяхната взаимовръзка *(разпоредбите виж в каретo)*. И се заявява, че след като втората алинея визира лице, за което е поискано поставяне под запрещение, то несъмнено и първата алинея се отнася до случаите на хора с трайна неспособност да разбират действията си, т.е. с интелектуални затруднения и психични разстройства.

„Законодателят изрично е предвидил, че договорът, сключен от дееспособно лице, ако то при сключването му е било в състояние на трайна неспособност да разбира или да ръководи действията си, е унищожаем на основание чл. 31, ал. 1 ЗЗД. ***С включването на такъв договор като част от института на унищожаемостта се защитава правната сигурност, която предпочита обвързващата сила на изявената воля, дори когато вътрешната воля не е формирана нормално. В този случай договорът поражда действие, но неговото действие зависи от лицето с опорочено волеизявление“,*** заявява ВКС**.**

Той вижда опасност от нарушаване на правата на хората с увреждания, ако се възприеме, че са унищожаеми само договорите, сключени при кратковременен и преходен характер на фактическата неспособност.

*„Ще бъдат лишени от дееспособност лицата с интелектуални затруднения и психични разстройства извън реда и обхвата на специално предвидената законова процедура за това по чл.336 – чл.340 ГПК. ...****Не може по тълкувателен път да се извеждат непредвидени изрично ограничения на дееспособността на тези хора. Всеки човек, независимо от наличието на интелектуални затруднения и психични разстройства, има право да упражнява лично правата си. Хората с увреждания не трябва да се възприемат като лица, отклоняващи се от медицинските норми, а като субекти, на които следва да се гарантира чрез комплекс от мерки, наравно с другите, възможността да упражняват лично правата си и да участват пълноценно в живота на обществото“****,* се посочва в тълкувателното решение. И отново се подчертава, че така се охраняват и правата на третите лица и сигурността на оборота.

„Приемането, че такива договори са нищожни би могло в определени хипотези да засегне интересите и на фактически неспособния поради свое трайно интелектуално затруднение и психично разстройство човек. Не е изключено да има случаи, в които след отпадане на фактическата неспособност, напр. излизане на човека от интелектуалното му затруднение или психично разстройство, или назначаването на настойник, той да иска да се ползва от получена или очаквана престация по договора, а насрещната страна или дори трето лице да се опита да му противопостави порока на сделката. Липсата на целения от страните правен ефект от нищожния договор може често да е причина за очевидно несправедливи резултати. Това са случаите, при които именно страната по договора, която е била недобросъвестна, се позовава на липсата на правно действие и съответно иска да отпадне възможността на другата страна да упражни спрямо нея правото си да иска реално изпълнение, да развали договора и да получи обезщетение за вреди“, пише ВКС.

И заключава, че **„няма легални, теоретични или практически основания да се приеме, че договорът, сключен от дееспособно лице, ако то при сключването му е било в състояние на трайна неспособност да разбира или да ръководи действията си, е нищожен, а не унищожаем“.**

Особеното мнение

Десетимата съдии, подписали решението с особено мнение, обаче подчертават, че тригодишният срок за унищожение на договора е предостатъчен за някой, който го е

сключил, докато е бил пиян, дрогиран, под афект или други причини временно да не разбира действията си.

„Тригодишният, но и всеки друг срок обаче е без значение за лицето, чиято дееспособност е само формална. То е трайно неспособно да разбира или да ръководи действията си. Не осъзнава и значението на времето. Възприетият разграничителен критерий от ОСГТК на ВКС – „съзнавана“ и „несъзнавана липса на воля“ – провежда необяснима логика на законодателя. Едва ли законодателят разчита, че в 3-годишния срок на погасителната давност прокурорът или друго легитимирано лице успешно ще проведе иска по чл. 5 ЗЛС. Надлежната процесуална легитимация по този иск е ограничена (чл. 336 ГПК). Чести са случаите на договори, сключени от лица, чиито психически увреждания или старческо слабоумие ги поставят в трайна неспособност да разбират или да ръководят действията си, и са жертви на т.нар. „имотна мафия“, пишат тези съдии.

И изтъкват, че едва ли законодателят допуска възможността шегобиецът и далият учебен пример безсрочно да се позоват на нищожността, а ограничава възможността за този, чиято дееспособност е само формална, с 3-годишния срок на погасителната давност. *„Едва ли законодателят разчита също, че в този срок би настъпил „светъл момент“ за титуляра на правото по чл. 31, ал. 1 ЗЗД. При някои психически увреждания „светлите моменти“ са изключение (олигофрения, дебилност, алцхаймер), а при другите са внезапни и кратковременни (старческо слабоумие)“,* посочват те в особеното си мнение.

В него те дават и други аргументи в полза на тезата си – че при сключване на договор за вещни права, нотариусът е длъжен да провери дееспособността на явилите се пред него, а психическото увреждане, причинило трайна неспособност и старческото слабоумие, са лесно установими.

„Съконтрахентът също може лесно да се увери, че преговаря с лице, което е трайно неспособно да разбира или да ръководи действията си, и да откаже да сключи нищожния договор по чл. 26, ал. 2 ЗЗД. Едва ли законодателят придава предпочитание на правата на съконтрахента пред правата на лицето с психически увреждания или със старческо слабоумие“, заявяват десетимата върховни съдии.

И напомнят, че Конституцията предвижда, че лицата с психически увреждания се намират под особена закрила на държавата и обществото и с приемането на договорите сключени от тях за унищожаеми, такава не се постига.